

בשנת 1863 קמה בסנט פטרבורג "חברת מרבי השכלה (או חברת מפיצי השכלה) בישראל בארץ רוסיה", וְנָדְדִי אסטרייך במאמרו להלן מגדיר אירוע זה כ"הופעתו של ארגון יהודי לאומי חילוני ראשון". אם תחילה התכוונה האגודה להנחיל ידע תרבותי ומדעי בקרב הציבור היהודי במזרח אירופה בשפה העברית, ברוח תנועת ההשכלה, הרי שבמרוצת הזמן גברה בה ההדגשה על הנחלת השכלה כללית בשפה הרוסית – מגמה שהוגדרה כ"התבוללות" בפי שוחרי ההשכלה העברית.

כעבור 150 שנה, ומאה שנים אחרי ניצחונה של העברית ב"מלחמת השפות" בארץ ישראל, דומה שהמחלוקת בשאלת הלשוניות מתעוררת שוב בלבוש חדש בכמה מישורים. באוניברסיטאות יש מי שדורשים לעבור להוראה ולכתיבה בשפה האנגלית, כדי לפרוץ את מה שהם מכנים "חומות הגטו" המדעית-תרבותי שבתוכן כולאת אותנו לכאורה השפה העתיקה-החדשה. היידיש, שהייתה בעבר סמלה של הגלותיות בעיני הצברים, היא כיום בעיקר שפתו של המגזר החרדי האשכנזי. גל העלייה הגדול ממדינות ברית-המועצות לשעבר הפך את הרוסית לשפה בולטת מאוד במרחב הציבורי בישראל – בשלטי רחוב, בעיתונות, במוסדות חינוך מיוחדים, בערוצי רדיו וטלוויזיה – ולא ברור עדיין אם ילדי העולים אכן ימירו אותה בעברית כשפת אם, כפי שקרה עם צאצאיהם של המהגרים מגלי העלייה הקודמים. בשביל האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל נותרה הלשון העברית בגדר שפה שנייה, על אף הקשיים שעובדה זו מציבה בפני בנותיה ובניה המבקשים להשתלב במסלולי הקידום השונים בחברה הישראלית. עם זאת, חרף ההיצמדות של קבוצות אוכלוסייה גדולות לשפות אחרות, התרבות העברית עולה כפורחת והשפה העברית – כמו כל שפה חיה ומדוברת – מתעשרת באוצר מילים וביטויים חדשים, שמקצתו שאוב מהלשוניות האחרות הנשמעות סביבה.

במרוצת ההיסטוריה קיימו יהודים כמעט תמיד הווייה דו-לשונית: שפת המקום, ושפת הדיבור היהודית (יידיש, לאדינו, ערבית-יהודית וכיוצ"ב), או תלת-לשונית, כלומר, נוסף על אלו גם עברית כשפת התפילה ולימודי הקודש. במקרים רבים הם אף חיו במציאות רב-לשונית (ראו,

למשל, בריאיון עם פרופסור מרים ירדני, את ההערות בדבר החינוך הרב-תרבותי שהיא ואינטלקטואלים יהודים דוגמתה קיבלו בילדותם). גם בארץ ישראל בדורות האחרונים, בצד ההישג המרשים של הפיכת העברית לשפת אם מדוברת וכתובה של רוב ילידי הארץ, החברה היא רב-לשונית, וטוב שכך. במציאות הזאת, יש לברך על המאמצים שעושים בעשורים האחרונים חוקרים, סופרים ואנשי תאטרון כדי לשמר את התרבות שהתקיימה בתפוצות בשפות היהודים. הגיליון הנוכחי של **זמנים** הוא ביטוי לפריחה בלימודי היידיש, פריחה שבה מילאה פרופסור חוה טורניאנסקי, כלת פרס ישראל לשנת תשע"ג בחקר לשונות היהודים, תפקיד ראשון במעלה. נוסף על היותם דוגמאות למחקר בן-זמננו על היבטים שונים של תרבות היידיש מן המאה הארבע-עשרה ואילך, כל המאמרים הנכללים בגיליון זה של **זמנים**, לרבות הרשימות על ספרים חדשים, מהווים יחד מעין הצהרה שאת תולדות היהודים **תמיד** חשוב לחקור בהקשר של התרבות הסובבת אותם ובזיקה אליה. זאת לא רק משום שהחברה הלא-יהודית עיצבה את גורלם של היהודים ששכנו בקרבה, אם בהתנכלות וברדיפות ואם בהצבת מודלים לחיקוי ובהשפעות מכל הסוגים, אלא גם בשל התרומה שהייתה לתרבות היהודית על החברות שבקרבת התקיימה. סיפורי המקרא ופרשות שמתוארות בספרים החיצוניים (כמו המעשה בשושנה ובזקנים) הגיעו אל התרבויות הלא-יהודיות לא רק משפות המקור אלא גם מגלגוליהם בספרות היידיש; הבראיסטים ויידישיסטים תרגמו ממניעים שונים טקסטים מעברית ומיידיש לשפות אירופיות והביאו לקוראים ידע רב על מנהגי היהודים ואמונותיהם; אנשי תאטרון פולנים מצאו במחזות ביידיש דרך לבטא את מאווייהם; ארגונים חברתיים יהודיים שימשו דגם לארגונים של מיעוטים אחרים; ואפילו לדימויים של הפושע היהודי היה במדינות מסוימות חלק בעיצוב זהות לאומית מול דמותו של "האחר". רב-תרבותיות (multiculturalism), אם להשתמש במונח האופנתי, שהייתה מציאות קבועה-כמעט באזורים נרחבים, מילאה תפקיד מכריע בעיצוב העולם האירופי, לטוב ולרע. כיום יש לה תפקיד לא מבוטל גם בהווייה הישראלית.

\* \* \*

מערכת **זמנים** מברכת בחום את פרופסור עירד מלכין, מן החוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת תל-אביב, על זכייתו בפרס ישראל לשנת תשע"ד.